

# לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

**כרך כט, תשל"ח**



האקדמיה ללשון העברית  
מוגן בזכויות יוצרים

## על האל"ף בי"ת ועלינו

אמר הפותב: לפני ארבע שנים עמדתי במקום הזה, ב"לשוננו לעם", קונטרס אייר תשל"ג, והתרעתי על הפגימה של הלשון העברית שבפינו, ואין איש שם על לב לתקנה ולמלא את פגימתה. כיון שבמשך כל הזמן הזה נתייאשנו מן הלשון ולא גדרנו את הפרוץ שבה, ועדיין היא עומדת בקלקולה, שבתי לעמוד כאן ולהוסיף ולהתריע.

אפשר ראית בני אדם העוסקים בדבר ומפליגים בו, פעמים שהם מסיחים דעתם ממנו, מרחיקים מן השורש שהצמיחו, ומסיעים עצמם מן היסוד שעליו הם עומדים. חיזיון זה אינו נדיר בחיי עם. כנגד חיזיון זה אמר פלשון ציור ר' יוסי במסכת חגיגה דף י"ב עמוד ב', וזה לשונו: "אוי להם לבריות שעומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות; הארץ על מה עומדת? על עמודים וכו'". גם חכמי הלשון העומדים על משמרתה, ושטופים בתיקון המלים, שמות ופעלים לכל המתבקש, ופעמים ממציאים עצמם גם ללא דבר המתבקש, אלא כמין הברה מדמים לשמוע ונחלצים לעשות מלים, שאין ללשון צורך בהן, ואין בהן נפש חיות, ולא רוח ממללה, אלא הן סותמות את הפה מלדבר עברית פדרפה — גם אלה יש ששוכחים את העיקר, שוכחים על מה הלשון העברית עומדת. על מה הלשון עומדת? על האל"ף-בי"ת. אך האל"ף-בי"ת היכן הוא? כ"ף-בי"ת אותיות באל"ף-בי"ת

העברי, וכל אות יש לה קול, וכל קול יש לו בפה שביל לעצמו שהוא יוצא בו, ואין שתי אותיות יוצאות משביל אחד. והנה חמש אותיות הן מן האל"ף-בי"ת, שקולותיהן נתאלמו מדיבורנו, ושבילי מוצאיהן נסתתמו בפינו. אילו הן? זה הוי"ו והחי"ת והטי"ת והעי"ן והקו"ף (ועדיין אין פאן הגימ"ל הדגושה והדל"ת הדגושה). והפסד זה של האותיות קלקלחו בכפליים: אחת, שאותיות אלו עצמן חסרות מן ההגייה, ואין קולותיהן נשמעים בדיבור, ונתמעטו מן הלשון חמישה קולות, ועמדו קולות הלשון על מספר מועט ולקוי. והקלקלה האחרת, שאותם חמישה קולות אנו הוגים אותם בהגייה של קולות אחרים: הוי"ו בקול הבי"ת הרפה, החי"ת בקול הפ"ף הרפה, הטי"ת בקול התי"ו, העי"ן בקול האל"ף, והקו"ף בקול הפ"ף הדגושה. על ידי כך נהייתה הגיית הלשון מסוכסכת, שחמישה קולות משמשים להיגוי עשר אותיות. ונמצא סך הפול עשר אותיות הגייתן מקולקלת. הדבר קשה ללומדי הלשון קטנים פגדולים, וקשה על השומע להבחין בין קולות השווים בשימועם ושונים במהותם, ואף קשה הדבר על הפותב. ולא שאין אנו מפירים את הקולות החסרים ולא יודעים אותם: לא כי, אלא מפירים אנו את כל חמשת הקולות האלה, ושומעים אותם כל שעה, אבל אנו עושים עצמנו כחירשים ואטמים אוזנינו שלא לשמעם. יצר הוא הסוכן בנו, שמחמתו אנו מוכנים להפקיר קנייני עולם שלנו בשביל הניה שאורפה פהריפת עין. כך מוטלות לעיני פול חמש אותיות מגוף הלשון העברית, ואנו מניחים אותן הפקר, פנכסי רטושים, שנטשו אותם בעליהם מאין חפץ בהם.

לא סוף דבר שעזבנו את חמשת האיברים הללו מגוף

הלשון פאילו לא לנו הם, אלא עוד יתרה עשינו; אותן האותיות פוחן רפה, וודאי אין בידן להבטיח לאדם שום חלק בעולם הזה, ולפי שרפה פוחן, בזינו להן. מי אדם השומר כבודו ויערוב לבו היום להגות את האותיות הללו כפי דרכן? גם מי שיודעים להגותן ורגילים להגותן, אנו הולכים ועוקרים אותן מפיהם. ועד מהרה ישחפחו מפית ומעיר, ולא יישארו אלא בפיהם של שחקנים על פמות של צחוק.

לפני פשישים שנה ומעלה קיפלנו עלינו את ההברה הספרדית. אלה שקיפלוה על עצמם ועלינו, חברי ועד הלשון שהיו בשנת תרע"ג, פירשו את ענייניה של הברה זו ופירטו אותם, ודקדקו לברר הגיית כל אות פדיוקה, ולא הניחו שום אות מן האותיות שאין הגייתן ברורה, שלא תיארו את תבנית קולה, מאיזה כלי דיבור הוא יוצא, וכיצד הוא עשוי. אחד מעיקרי הטעמים שמחמתם נמשך לפס אחר ההברה הספרדית — שבהברה זו חמש האותיות, שאנו דנין בהן, יש להן קולות משלהן, לכל אות קול בפני עצמו, לא קולה של אות זו כקולה של אות זו. ואף על פי שיש תכונות בהברה האשפנוזית, שהאוזן יוצאת נשפרת בה יותר מן ההברה הספרדית; שבהברה האשפנוזית קמץ לעצמו ופתח לעצמו, צירי לעצמו וסגול לעצמו, אף על פי כן הנחנו את ההברה האשפנוזית ואת מעלותיה אלו מפני המעלות של ההברה הספרדית. דימינו, שבהברה הספרדית יימלא פינו בכל כ"ף-בי"ת האותיות, וקולותיהן יחיו את הלשון העברית, והדיבור יאחו במלים בחזקה, בכל פוח כל האותיות. ויגיעו המלים לאוזן השומע פריאות ושלמות ולא שחוקות ובלויות. כך הייתה הכונה, וכך הייתה התחלת.

במעשה חילופי הברות, שהחליפו אנשי ועד הלשון את ההברה האשפנוזית בספרדית, גרמו הפסד קטנה לספרות העברית. כל אותה שירה חדשה ושגיא, שאמרו ביאליק וטשרניחובסקי וסיעתם, אמרוה בהברה האשפנוזית: כך עשו את חרוזיה, וכך טעמי נגינתה. כיון שהפקיעו את ההברה האשפנוזית, מיד התחילו כל השירים המוצקים והחטובים והיפים, התחילו מתנודדים בפה כמי שאין נכונה ברוחם. עד היום אין יודע, האין לכון את קריאתם, מה ייטב להם — אם נגינת מלעיל, אם נגינת מלרע; נגינת מלרע מפסדת את קצבת דיבורם, ונגינת מלעיל בהברה הספרדית עושה את דבריהם כמין חוץ. אף לזה הספימו, להביא קלקלה לשירה העברית, כי אמרו: בהברה הספרדית נעלה ארוכה ללשון העברית, למען ישוב לה כוחה ותעמוד על בוריה. ומה עלתה לה להברת הלשון העברית? מבקש אני לדמות אותה לדבר, וקשה עליי להוציא את המשל מפי. מה שעלתה לציונות, עלתה להברת הלשון. אל הציונות באנו בגעגועים ובאהבה, ותלינו בה את תקותנו, כי תרפא אותנו ממדוי הגלות, וגם בהברה הספרדית אחזנו באהבה, וקירינו ואמרנו: היא תסיר מן הלשון העברית את המומים שדבקו בה, וחשוב להיות שלמה בגופה. ומה הציונות שפלו ידינו מלאחוז בה, כך ההברה הסענו דעתנו ממנה, עד כי נואשנו לומר: לא ישוב האל"ף-בי"ת השלם אלינו עוד. וכשם שהציונות נהייתה, אוי לפה שפך עליו לומר, נהייתה לשנינה, כך גם ההברה הספרדית נודלדלה ונקלתה בעינינו, ואין איש רוצה בה.

כל מנהגנו בעניין ההברה היה פקלות דעת. בחרנו לנו מקולי ההברה הספרדית ומקולי ההברה האשפנוזית; שלא

להבחין בין קמץ לפתח, בין צירי לסגול, בית תי"ו רפה לתי"ו דגושה כמנהג ספרד, ושלא להבחין בין אל"ף לעי"ן, בין חי"ת לכ"ף וכו' כמנהג אשכנז. בצרפנו את החסרונות של שתי ההברות הבאנו ערפוביה בלשון, בלבול ומהומה, ועשינו לנו הברה שהיא פחותה מן ההברה הספרדית, ואפילו פחותה מן ההברה האשכנזית: הברה קהה ודפויה ומגונה, שאיש לא נתפון לה, ולא הייתה כמוה לרוע. הברה זו תרפונה רעה, לפי שלא נתננו לבנו עליה לטפחה ולגדלה כפי שהייתה ראויה שיעשו לה, כפי שהיה ראוי לנו לעשות לדור שבא לקבץ את פוחותיו ולהשיב את רוחו כבתחילה.

עתה נגלה הדבר למפרע, כי הרענונו אשר עשינו, שקיבלנו עלינו את ההברה הספרדית, פזיזות הייתה בנו, שנטלנו על עצמנו דבר, ולא אמדנו את פוחנו בראשונה, אם נוכל לעשותו. אלה שהסכימו על הדבר הזה, לא הסתכלו ביצר לבם של אומה זו, שהיא מהירה לשמוע רעיון נאה, ומהירה להסיעו מלבה ולשכחו, ולאבדו ולהפסידו בידיה.

יודע אני, יש תירוצים: קשה הדבר מלעשותו. קשה לעקם את השפתיים לדבר בהיגוי שאינן רגילות בו, קשה ללמד את הפה שיפיק קולות שלא הסכין להם. ועוד: לארץ-ישראל שבים עולי גולה מאירופה ומאמריקה, ואי אפשר לצוות אותם שיוציאו מגרונם קולות, שלא שמעו אותם מימיהם. ועוד: אמחלאות וטענות של אי אפשר ואי אפשר. ומה התשובה פנגדן? זאת התשובה: כל התירוצים הללו אנו עונים ללשון העברית, אבל כבואנו ללמוד את הלשון הערבית, וכל הקשה בהגיית העברית קשה בערבית, ועוד יש בערבית תוספות קשיים

של קולות אחרים, שאין בעברית ולא בהרגלי אברי הדיבור שלנו — בבואנו ללמוד ערבית אין אנו טוענים ואומרים: קשה ואי אפשר. ואפילו טוענים, אין אנו משמטים עצמנו מללמד את פינו להגותם. הנה אנו מתחילים ללמד את הלשון הערבית לתינוקות של בית רבן. שם יעמוד המורה ויכונן את פלי דיבורם של ילדי ישראל להגות את אותיות לשון ערב, את הוי"ו ואת החי"ת ואת הטי"ת ואת העי"ן ואת הקו"ף. ילמדם, שיהגו אותן כפי דרכן. ומעבר לקיר, בפיתה הסמוכה, יעמוד מורה וילמד את תלמידיו את הלשון העברית, אבל הוא לא ילמדם, איך יוציאו את אותיות הלשון מפיהם, אותן אותיות עצמן. משום מה? משום אותו תירוץ: קשה. ואין צריך לומר, שאין אנו עונים חשובה ללשון האנגלים, שיש בה קולות שלא ידעום פינו ושינינו ושפתותינו, כגון למצע את הלשון בין השיניים ולבטא th, ולפתוח את פתח הגרון ולכוץ את הלשון ולהוציא קול געייה, שהוא דומה לדומה לרי"ש. ועוד טבעים אחרים בקולות של לשון זו, שאין דוגמתם בלשון שלנו. אבל מי אדם, בין איש בין נער, שאינו מאמץ כוחו ללמוד מהר להגות את הקולות הללו, ואף משתדל שיצאו מפיו בהידור. וכל ארץ מארצות הגלות שיהודים באים לשם, הם מכונים דעתם ומרגילים עצמם לבטא כל הגה וצפצוף וקול בלשון ארץ גלותם. אבל כל המנהגים והנימוסים והיכולת, שאנו נוהגים בכל לשון של כל גוי, אין אנו נוהגים בלשון העברית. לך, אי לך לשון אַמְלָלָה, לך אנו אומרים תירוצים: קשה לנו, ואי אפשר.

הלשון העברית, שגלתה עמנו עד קצוי ארץ, והיא סחופה כמִוְנוֹ, תלתה תקנתה בתקנתנו וציפתה כל ימיה לשעה שתגיע,

ויתפנסו הגלויות לארץ־ישראל. ובארץ־ישראל ילמדו אלה  
 מאלה את טבעה ואת דרכיה ואת נימוסיה, ויפשטו את קמטיה,  
 ויחזקו את כוחה, וישיבו את יופייה למקומה. והנה באה עתה  
 השעה הזאת. יהודי אירופה, אשר אמרנו נואש מן האותיות  
 החמש שישבו עוד להתגלות לנו, בבואנו פאן מצאנו אותן חיות  
 בפיהם של אחים עולי גולה פמונו, מתימן ומארצות המזרח,  
 ששמרו עליהן. ולא למענם שמרו עליהן, אלא למענם ולמעננו.  
 אילולי התבנישתי מדמיון לב, הייתי מדמה את שעת  
 היציאה לגלות, שעומדים וצוררים את קנייני האומה בצרורות.  
 כל קנייני הדעת והתורה והמידות והמשפט והספרות והלשון, כל  
 התרבות שסיגלה האומה בימי שבתה על אדמתה, לימודי נביאה  
 וקדושת כוהניה ואצילות המלכים ושיר הלויים וחכמת התנאים,  
 עומדים וצוררים חבילות חבילות ונותנים לכל חבורת גולים  
 המתפזרים על פני ארבע פנפות הגלות, שייקחו אתם למשמרת,  
 כל חבורה חבילה מתרבות האומה. עד עת מועד, עד פי ישובו  
 ויתפנסו שנית, וכל חבורה תמסור לפלל מה שהופקד בידה. והנה  
 דברים טובים הרבה מנכסי הרוח של האומה נמצאו מופקדים  
 בידי עולי ארצות המזרח, ובכללם גם קולותיהם של הלשון  
 העברית. אבל אנחנו מחמת היוהרה המושלת בנו חסרנו דעת,  
 ואנו הולכים ומבלים את קניינינו, גם את הקניינים שהם יסודי  
 הניתנו, שאם אין הם לנו, אין לנו כלום — גם אותם אנו  
 מאבדים בידינו. אילו היה רוח נכון בקרבנו, היינו מצרפים את  
 פרקי תרבותנו הנפזרת, היינו לומדים אותה איש מרעהו, כל  
 איש מה שחסר לו היה לומדה מחברו, אשפנוים מספרדים,  
 וספרדים מתימנים, ותימנים מאשפנוים, אלה מאלה עד אשר



יחזקיהו פוזר רוחנו לאחזרים, ויקרבו עמו אל עצמו בסודו  
 ולעם הנחזרים ולשנים כאן יחזק, וחבוא לנו החיות של חזרת  
 והחיות, וחיות, ומה עשינו וקוצר דעתנו? לא הסתכלנו איש  
 במעלות ופחד, ולא קרבונו זה אל זה, ולא למדנו זה מזה, ולא  
 פירנו איש אחיו, אלא מה עשינו? מאסנו זה את זה, אפילו  
 והזכר שאנו מדברים בו, מבטא הלשון, שניאי חסר הוא  
 לאשפנוים ומצוי הוא בספרדים ובתימנים, מחוץ ערלח לב עזינו  
 את המעלה הזאת שספרדים ובתימנים, ועשינו את חטוננו  
 מעלה, ואת מעלתם חיסרון.

ליהודי סולין וליטא היו הקולות של חמש האותיות חללו  
 מזכר, ששטפו נהר שלא יחזרנו. הם לא ידעו, שיש מעבר לים  
 אנשים יהודים, היוזעים את הקולות והם. אילו ידעו, אותם  
 יחזרי ליטא וליטא הישנים והחמימים הלכותם, שהיו מפנקים  
 את העברית ומתגעגעים עליה, אילו ידעו, היו הולכים אליהם  
 ללמוד מהם, והואיל ולא היה בידם להחזיר את שאבד מהם,  
 חזרו לשמוע על שאר העבודות שתחזיקם שלמה עמהם, שלא  
 יחזרו ממנה פלוח, לכל חיפגם ולכל חיקמט, בוא וראה סידור  
 חטילה שנתפס בלודלין שבפולין כלפני שבעים וחמש שנה, שם  
 הטיחו "ישועות יעקב", ומחברו ר' חיים ישעיה הפזן, רב בעיר  
 ויסוקי הסמוכה ללודלין, והסידור אינו מיועד לאנשי סגולה,  
 אלא לכל אדם, והנה מחבר הסידור ולא מעיוות הלשון, שמה  
 חיסוס וחישתח מה עשה? כתב הוראות, ואיך קוראים את  
 המלות, וקרא להו"אחיות "ויני דקדוק הנקודות", הבה ונקרא  
 ויחזרו מעט, בעמוד י"ט.

נינוש כאן איזה חילוח... , שקצת אנשים אין קורין אותן

בהנקודות שתחתיהן כמו שנמסרו לנו. אדון עולם אשר מלך, האל"ף בתיבת "אשר" צריך לומר בחטף פתח, כי הברתה נחטפת אל הש', ולא פהטועים שקורין בפתח לבד . . . וכן בכל תיבות שיש בהן אותיות הנקודות בחטף פתח, כגון תיבות אֹזי, גֹאֲלִי, אָכַל, אָנַחְנוּ, מַצְעֲדִי, ורְחֲצוּ, יִרְחֲצוּ, בְּמוֹעֲדוֹ, וכל פיוצא כזה, צריך לומר האות בחטף פתח . . . וכן צריך ליוהר שלא יאמרו שב"א (= שוא) במקום ציר"י, ולא ציר"י במקום שב"א, כמו שהרעיש על זה בספר מירא דכיא בפרשת ויצא . . . ועיין לקמן קודם קריאת שמע דברים שצריך ליוהר בדקדוק האותיות בין שב"א נח לשב"א נע . . . ויען שפרטי הנקודות ותנועתן קשה להסביר בכתב, לכן מוטל על האבות והמלמדים ללמד להנערים כל הפרטים של הנקודות . . . וגם כל אדם ייוהר ללמוד דברים אלה ממי שפקי כזה, כדי שיאמר התיבות עם הנקודות פראוי.

ולפני כמאתיים שנה עמד ר' אלפסנדר זיסקינד ז"ל מהוראדנא שבליטא ולימד ואיזן בספרו "יסוד ושורש העבודה", שיצא לאור בנאוויידוואהר בשנת תקמ"ב, את האופן הרצוי שיקרא אדם את התפילה וילמד את התנ"ך, וכיצד יוציא את התיבות מפיו שלמות, בהטחנה ולא בהלעטה, ויסד דבריו על אדני הזהר והסבירם בארוכה ובדקדוק גדול וכדוגמאות רבות וברורות. עיין שם בפרק השני משער השיר, עמ' ס"ט ע"ג, ובפרק השביעי משער המזרח, עמ' ק"ד-ק"ט.

האם ראית ספר לימוד של הלשון, שיצא לאור בימינו וכתבו בו, האיך להוציא את החטף מן הפה, ומהירים בו על

הקריאה שתהיה כראוי, ומשדלים את האבות, שילמדו בעצמם את קריאת העברית וילמדו את בניהם? ולנו כלי הוראה חדים ומבריקים, פרדיו וכטלויזיה ובתי דפוס מושלמים, המספיקים להודיע כל דבר לכל העם מקצה, והם משמשים בידינו לספר בפה ולהראות לעין קהל העם דברים חשובים, וגם כל דבר. אבל לא היינו כיהודי פולין הדלים והעניים, ששמרו את הלשון העברית וציוו את בני דוֹרם עליה, והיא נשתמרה בידם. ובידנו היא נשפרת.

אפשר יעלה על דעתך לומר: דברים אלו, מעשה מגידות הם, שתולים כל הקלקלות ביצר הרע. אבל יצר הרע היום אינו בגדר שד, שיש המודים בו, ויש המכחישים בו ואומרים: לא היה ולא נברא אלא להטיל מורא על בעלי פחדים. היום היצר מהלך על פני חוצותינו והכול מכירים אותו, ורשמי פגעיו טבועים בכל פינות חיינו. בשביל שיתאמתו לך הדברים שאמרתי, תאחו ידך בידי, וניכנס לבית אחד מבתינו, אשר שם אין העיניים לזהטות אחר הנאות הגוף, ושלטון היצר רפה שם, זה בית-הפנסת. נבוא לבית-הפנסת של אשכנזים, אפילו לבית-פנסת שמתפללים בו בהברה האשכנזית. נשמע את בעלי-הקוראים קוראים בתורה. הרבה מהם הוגים את העי"ן והוגים את החי"ת. ואין צריך לומר, שמוציאים מן הפה את השוא הנע כראוי. ואם פניסתנו לשם תהיה בפרשת ויקרא, תשמע את מלת "וְנִתְּנוּ" כך: וְנִתְּנוּ. ומלת "הַפְּשָׁכִים" שיש בה גם דגש חזק וגם שוא נע, תגיע לאוזניך שלמה בכל גילופיה: הפ־פְּשָׁכִים. לא כמלים הבאות באוזניך מן הרדיו ומן הטלויזיה ומן התיאטרון, ממזעזכות ומעוקמות ורצומות. ואותם בעלי קריאה אין מצוה עליהם לקרוא כך,

והזבם גם אינם מקבלים שכר על קריאתם. אבל פיון שידעו, שההגייה הרגילה בפיהם אינה מתוקנת, עמדו ואמרו: לכו ונשמע את הספרדים והתימנים קוראים בתורה, שקריאתם טובה מקריאתנו, ונלמד מהם. ולפי שיצר הרע לא התערב בהם ולא סכסך את דעתם, עמדו וקיבלו מן הספרדים ומן התימנים, כל איש כפי יכולתו.

ודאי אפשר להחזיר לאל"ף-בי"ת את חיותו, שהלכה מחמישה אברים שבו במשך שנות הגלות. אף גם אפשר לרפאותו מנגעיו, שבאו לו מדינו בחמישים השנים עד היום, פי נהג באל"ף-בי"ת ביושר הלב ובתמימות. הדרכים לכך אינן קצרות, אבל אינן סבוכות וגם אינן יקרות. פגון איך? פגון כך: בבית הספר מורה, ההוגה את הלשון כראוי, ייחשב לו הדבר לשבח ולא לגנאי, גם לשבח ממון. ותלמיד, ההוגה את הלשון פהלכה, ייתוסף לו בחשבון ציוניו. וברדיו ובטלויזיה נמנה קריינים, שפהם מאומן בהגייה נכונה. הרי אלו שלוש דוגמאות לאופני התיקון, ואתה צא והוסף עליהם פהנה וכהנה. מורים מקרים, שיקריאו אותנו את אותיות הלשון, יש עמנו, עולי ארצות אסיה ואפריקה. נמנה אותם מורים לנו בענוה ובשמחה. נקבל מהם כל הטוב השמור עמהם למעננו. ובלמדנו מהם את המעלה הזאת, שאנו צריכים לה, ייפקחו עינינו ללמוד מהם שארי מעלות, שיש בהם ואין בנו. בעשותנו כך נגדל בעיניהם, והם בעינינו. גם המחיצות הפודלות בינותינו יסורו מעט מעט, והלבבות יחלו להתקרב לב אל לב.